

PRIJEDLOG ZA OBNOVU KULE »LIPICE« U SENJU

Kao i mnoge druge građevine u Senju, tako je u II svjetskom ratu bila bombardiranjem djelomična razrušena i kula »Lipica«, koja pripada malom dijelu sačuvanih senjskih fortifikacija. Postoje namjere da se je obnovi, i da se tako spasi od propadanja taj zanimljivi fortifikacioni element, koji je sastavni dio jedinog većeg dijela zidina što su ostale sačuvane i još su danas vidljive od kule, preko »Rondela« do »Papinske« kule i dalje.

No kako da se obnovi ta kula? Da li do one mjere kako je izgledala do rušenja u posljednjem ratu (o čemu postoji fotografska dokumentacija), ili — budući da bi troškovi obnove bili tek neznatno veći — do njenog najvjerojatnijeg originalnog izgleda?

Prije odgovora na to pitanje treba iznijeti povijesno-arhitektonsku analizu te kule kao sastavnog dijela senjskih zidina koje su još u uskočko vrijeme obuhvaćale i štatile cijeli tadanji grad.

Još uvijek nije utvrđeno kada su se počele podizati zidine i njihove kule u Senju. Iz dokumenata — pisanih i grafičkih — može se zaključiti da su na ponekim mjestima tokom vremena zidine mijenjale svoj tok. One se prvi puta indirektno spominju 1378. godine,¹ kada se govori o lokalitetu »Rumenjskih vratiju«, tako prozvanima prema gradskim vratima uz obližnju crkvu sv. Jerolima. Pa ako postoje gradska vrata, postoje i zidine.

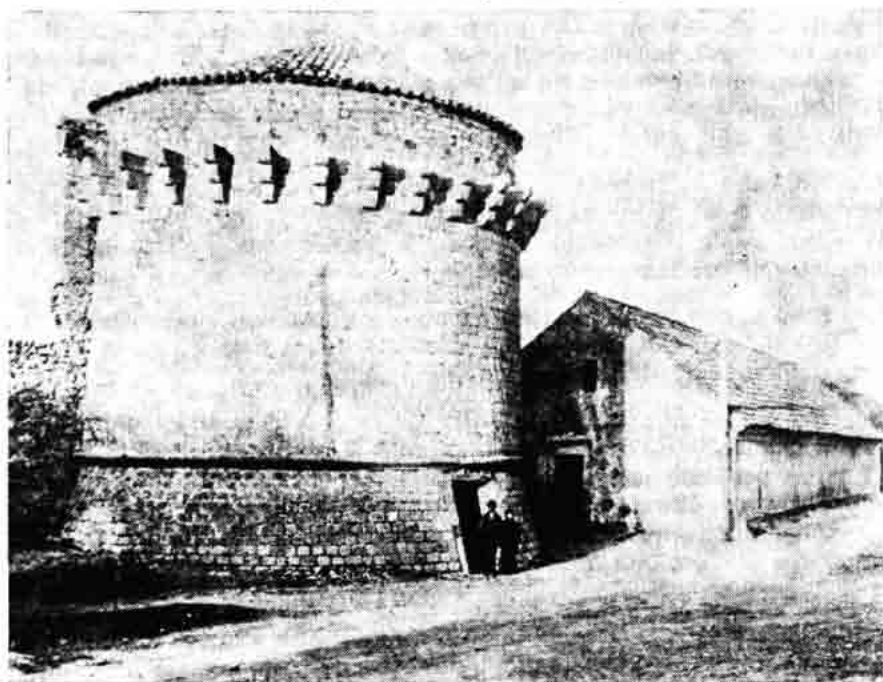
Iza borbe s Mlečanima, godine 1380,² popravljaju se kuće i zidine, koje se još bolje utvrđuju. U dokumentima iz daljnjih stoljeća spominje se kada se zidine popravljaju i djelomično nanovo podižu, no ostaje potpuno nejasno na koji se dio zidina i kula odnose riječi iz dokumenata. Zbog toga se ne može ustanoviti redoslijed izgradnje zidina i to prema strukturi završnih dijelova, tzv. kruništa zidina. Najstariji tip srednjovjekovnih zidina ima na kruništu puni dio: zaklon, sa otvorom za strijeljanje — strijelnicom, i vizir: prazninu iznad parapeta, što omogućuje braniocima zidina da neprijatelja sagledaju i da na nj bace projekte, jer je obrambeno oružje tog doba bilo od teških ili užarenih masa što se bacaju na neprijatelja.

U tu svrhu, uz vrh tih nazupčanih zidina, sa unutarnje strane njihove, teče obrambeni ophodnik. Ako je zid tanak, kako je to slučaj u Senju, onda je on poduprt drvenim konstrukcijama. A da se na neprijatelja što

Sl. 130. — Kule Leonova, Rondel i Lipica, detalj vedute Valvasorove, 1687.

Sl. 131. — Kula Lipica na Staroj cesti. Stanje oko 1930.

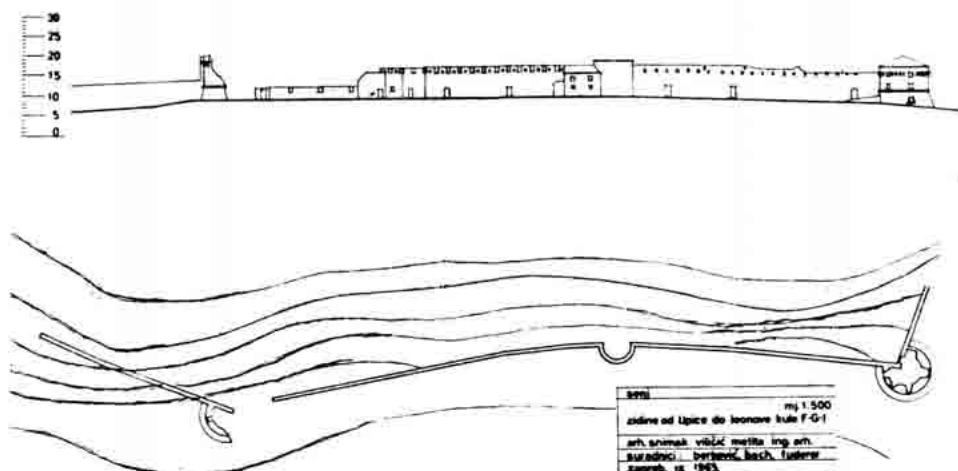
bolje mogu bacati projektili, na vanjsku stranu zidina uz krunište izgradile bi se u ratno vrijeme konzolne drvene ophodne galerije, tako da na njihovu podu ostaju kvadratni ili pravokutni otvori, odakle bi se direktno spuštale obrambene užarene mase, vruća smola, katran, voda ili ulje na neprijatelja, kad bi se već približio podnožju zidina u želji da se uz njih uzvere i tako uđe u grad. (Takvi otvori postoje na konzolnoj istaci Nehaja, iznad ulaza u nj). No ti drveni konzolni doksati uz kruništa zidina i kula bili su izloženi vatri, pa se već početkom XIV stoljeća izgrađuju, pogotovo na kulama,

fiksne kamene kozole i na njima se podižu tanji kameni zidovi sa otvorima za strijele — kasnije za puške — a na ponekim mjestima između konzola pod je otvoren, da se iz tih rupa na neprijatelja spušta spomenuta užarena masa ili teži projektili, pa je čak u tu svrhu donji dio zidina ili kula iskošen, kako bi se projektili odbili i njihov domet bio što veći.

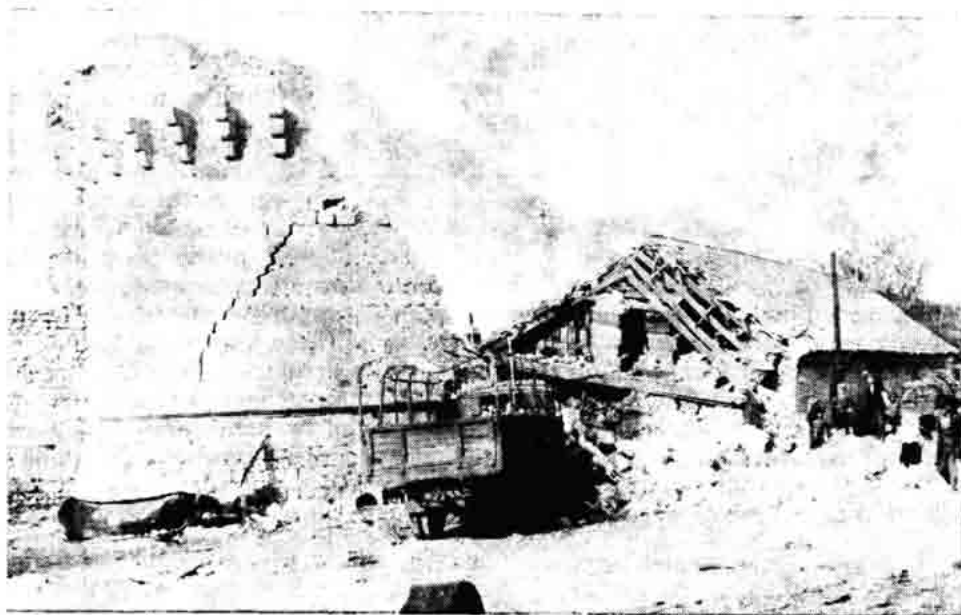
Tokom XIV stoljeća, a naročito u XV mijenjaju se zakoni fortifikacione arhitekture pojavom i usavršavanjem vatrenog oružja. Krunište zidina više nema svoj »nazupčeni« izgled, ne postoje više otvori iznad parapeta: viziri, zid je gore posvuda jednake visine, sa otvorima sada za puške: puškarnicama. Mijenja se i oblik kula, koje su uvijek bile postavljene na nekim obrambenim pozicijama, a u njima je skoncentrirana obrana. Njima se u to vrijeme općenito skidaju krovovi, na vrhovima im se oblikuju terase za topove u prvo vrijeme, do ubrzo se uviđa da je bolje tešku artiljeriju smjestiti u razizemlje, pa se kule ponovno pokrivaju krovovima, ali sada nižima, da ne budu meta topovima neprijatelja. Ophodni hodnici na konzolama ostaju za obranu puškama. Zidinama se u to vrijeme dodavaju i drugi fortifikacioni elementi: rondeli za baterije i bastioni (sa šiljastim tlocrtom), koji imaju veću mogućnost bočne obrane.

Zanimljivo je, da se pojedini elementi srednjovjekovnih fortifikacija, osnovani na drugom tipu obrane, primjenjuju i u doba vatrenog oružja, kada više nemaju prave funkcije, pa je zato i datiranje prema pojedinim elementima nesigurno. No moguće je pratiti barem logičan redoslijed.

Prema obliku sačuvanih zidina u blizini kule o kojoj je ovdje riječ, čini se da je najstariji dio onaj između kule »Lipice« i »Rondela«, gdje je jasno vidljiv — naknadno ispunjen — originalni nazupčani zid sa punim

Sl. 132. — Arhitektonski snimak zidina na potezu Lipica—Leonova kula.

Sl. 133. — Kalu Lipica poslije bombardiranja Senja 1943.

dijelovima perforiranim strijelnicama, i otvorima iznad parapeta, vizirima. Od »Rondela« do »Papinske« kule, zidine ravno završavaju, te su očito kasnije građene.

Treba odmah navesti, da su oblikovno »Papinska ili Leonova« kula i »Lipica« vrlo srodne, te da su morale u približno isto vrijeme biti nadodane zidinama.

Koliko je poznato, kula »Lipica« prvi puta se spominje 1541. godine, usputno u dokumentu³ koji govori o dvjema kućama pod tornjem »Lipica« a prema opisu anonimnog talijanskog pisca — Anonimusa — saznajemo⁴ da je Leonova kula izgrađena u vrijeme pape Leona (1513—1521), i da je papa dao sagraditi tu kulu znajući da je Senj sa svojim stanovnicima »bedem protiv Turaka i predziđe Italije...«

Kada senjski kapetan Ivan Lenković 1550. godine piše⁵ o potrebnim popravcima na zidinama i kulama, među ostalim navodi: »U trećoj kuli, zvanoj Lipica (treba) položiti tri nova poda i pokriti je...«

Uz grafički prikaz toka gradskih zidina 1639. godine Pieroni⁶ o njima kaže, da kule koje okružuju grad radi njene obrane nemaju krovova i manjkaju im stropovi i stepenice za uspon.

Sl. 134. — Grafička rekonstrukcija zidina i kula na istom potezu. Tamniji dijelovi odgovaraju postojećem stanju.

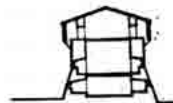
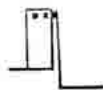
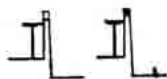
rekonstrukcija senja u xvii stoljeću

mj. 1:500

rekonstrukcija zidina F - I

viličić melita dipl. ing. arh.

suradnici:
berković, paunović, pavlinić, pentek
zagreb, xi 1966

29

26

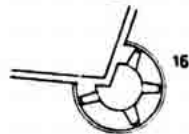
20

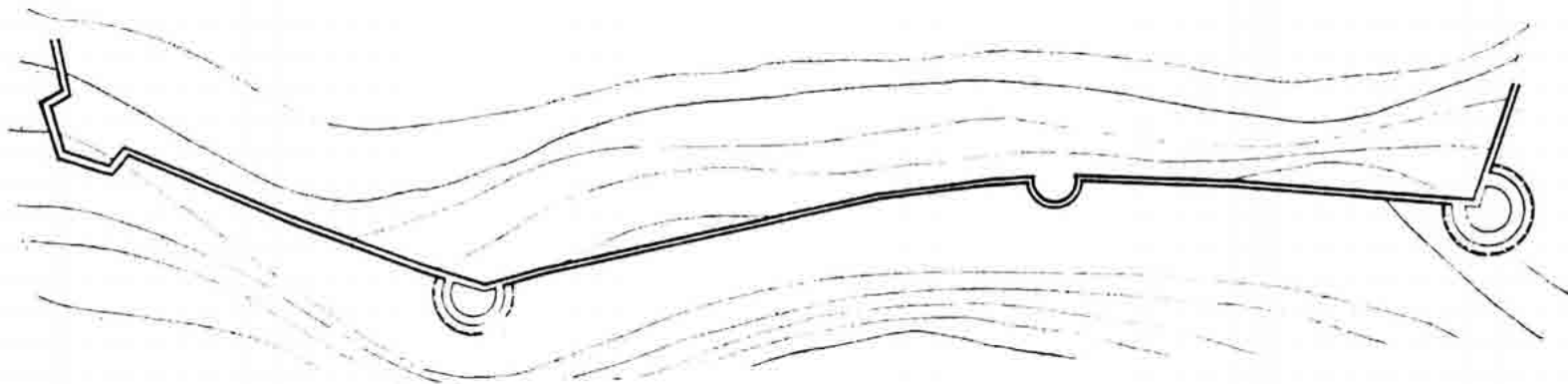
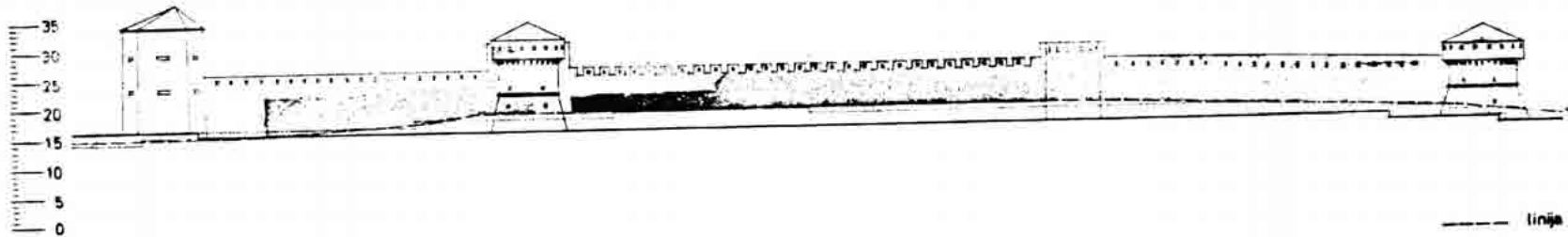
19

18

16

Martin Stier 1660. godine,⁷ također uz grafički prikaz senjskih zidina, u »Izvještaju o graničnom mjestu Senju na moru, u kakvom je sada stanju i i što bi dalje prema tome bilo potrebno da se popravi«, općenito kaže, da je grad opkoljen visokim zidom i mnogim kulama, a da je to većinom oštećeno.

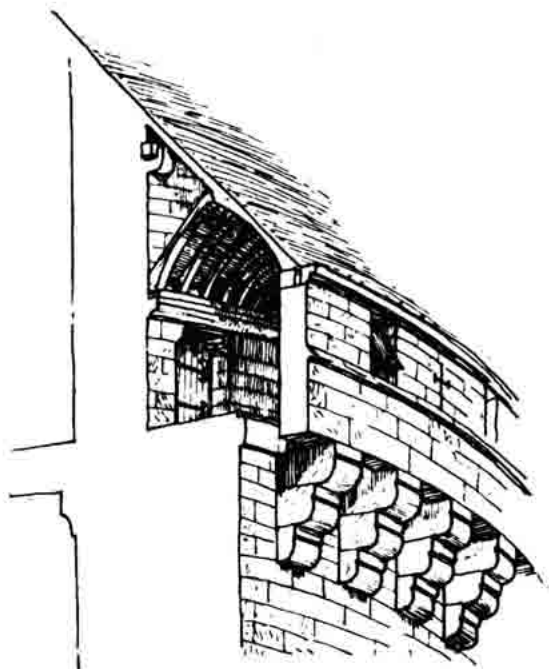
U svom tlocrtnom snimku gradskih zidina⁸ daje i naziv kula, te za Lipicu donosi naziv, što ga inače nitko ne spominje: Salapanock.

U njegovu prikazu panorama Senja,⁹ prvom vjerodostojnom prikazu vedute grada, nije jasno koja od kula bi bila »Lipica«, ali na »Leonovoj« kuli jasno se vidi da je gornji dio istaknut na konzolama i da je bez pokrova, kao i »Šabac« kula na obali.

Valvazor¹⁰ 1689. godine u svojoj popularnoj, mnogo puta publiciranoj veduti Senja urisuje i »Leonovu ili Papinsku« kulu i »Lipicu« sa istaknutim gornjim dijelom iznad konzola i sa krovom, dok je istaknuti gornji dio »Šabac« kule iznad konzola bez krova.

Slijedeći grafički dokument koji prikazuje tok gradskih zidina je Hollsteinov iz 1701. godine,¹¹ on kulu »Lipicu« označuje sa D. Zeughaus (oružarna), što je očito u to vrijeme bila.

Daljnji grafički dokumenti ne donose nikakvih vizuelnih podataka o kulama, oni prikazuju grad Senj tlocrtno. Preostaju još jedino fotografije

Sl. 135. — Proširenje kule na vrhu kamenim zidom na konzolama (prema Viollet le Ducu).

snimljene prije posljednjeg rata, tj. prije oštećenja. Te je fotografije prikazuju sa konzolama, koje iz njegovog plašta gore vire poput nekih »ukrasa«, jer je očito prilikom neke obnove dio iznad konzola nadograđen u liniji vanjskog plašta. Takva nadogradnja, koja je u stvari demantirala potrebu postojanja konzola, bila je naknadna i neizvorna, a to se vidi iz strukture zida koja je drugačija i manje pažljivo obrađena nego ostali zid kule.

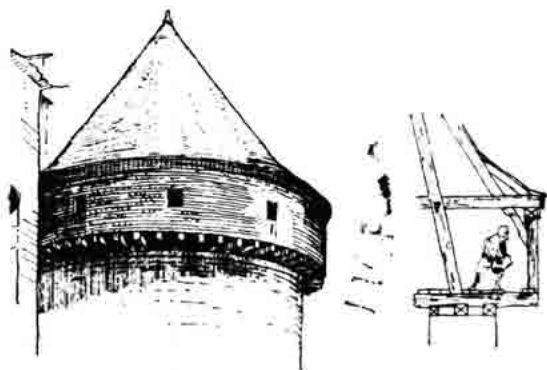
Na isti je način, tko zna kada, pod krov bila postavljena i obližnja »Leonova« kula, i na njoj danas konzole, koje imaju svrhu da nose ophodni obrambeni hodnik, strše poput nekih nerazumljivih »ukrasa«.

Svrha takvih konzola na kulama što nose zid koji kulu gore proširuju, poznata je u povijesti fortifikacione arhitekture, a u ovom kratkom prikazu i način izradnje takvog zida mogu ilustrirati primjeri iz poznatog djela francuskog arhitekta prošlog stoljeća Viollet le Duca: *Doctionnaire raisonné de l'architecture*, Paris 1875. No, to nije samo pretpostavka historičara arhitekture, i da svrha takvih konzola nije neki »ukras« na fortifikacionoj arhitekturi, jer njena funkcija (kao i svake konzole), je u tome da nosi zid, jasno dokazuju mnogobrojni postojeći primjeri u našoj zemlji i inozemstvu. Da samo spomenemo jedan naš domaći primjer: kulu Minčeta u Dubrovniku iz XIV—XV stoljeća, a od mnogobrojnih inozemnih primjera: poznati srednjovjekovni Chillon na ženevskom jezeru u Švicarskoj.

Ne trebamo primjere tražiti van Senja. Nehaj na sličnim konzolama imade također izgrađene svoje istaknute dijelove na uglovima i iznad ulaza u svrhu pojačane obrane.

Na temelju studije postojeće grafičke dokumentacije, i prema arhitektonskim snimcima, moguće je grafički rekonstruirati tlocrtno cijeli tok zidina XVII stoljeća, kada je grad Senj bio na vrhuncu svog značenja, i odrediti im najvjerojatniji izgled.

Jednako tako i one kule što su tokom vremena bile izgrađivane uz zidine za pojačanje obrane. Isto tako moguće je to učiniti i detaljnije za kulu »Lipicu«, prema čemu bi se mogla ona obnoviti.

Sl. 136. — Proširenje kule na vrhu drvenom građom (prema Viollet le Ducu).

Kako je iz ove kratke analize vidljivo, očito je, da je i kula »Lipica«, sa puškarnicama i drugim karakteristikama fortifikacione arhitekture iz vremena vatrenog oružja, izgrađena negdje u XV—XVI stoljeću, imala na svom gornjem dijelu, na konzolama, izgrađeni istaknuti ophodni obrambeni hodnik — jer je upravo to svrha tih konzola. Kako je od originalnog starog njenog zida tek vrlo malo ostalo sačuvano (donji dio sa vijencem nadodan je pri djelomičnoj obnovi iz rata 1964/65. godine) to se pri sadanjoj obnovi treba kuli dodati gotovo polovinu njena plašta, pa se jednako tako može dodati i gornji, na konzolama istaknuti dio. To bi kuli dalo i mnogo atraktivniji izgled i bila bi to vjernija rekonstrukcija originalnog stanja. Tako rekonstruirana kula »Lipica« i vizuelno bi se bolje podudarala sa najmonumentalnijom fortifikacijom Senja, sa utvrdom Nehaj.

¹ Smičiklas: Codex diplomaticus XV, Zagreb 1934, 365—371:270

² Farlati: Il. S. IV, Venetiis MDCCLXIX, 122

³ Sladović: Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske, Trst 1856, 174

⁴ Rački: Prilog za poviest hrvatskih uskoka. Starine IX, Zagreb 1877, 175

⁵ Lopašić: Spomenici hrvatske Krajine, III, Monumenta ... XX, Zagreb 1889, 399—401:VIII.

⁶ Laszowski: Izvještaj Ivana Pieronija o hrvatskim krajiškim gradovima i mjestima god. 1630. Starine XXIX, 1898, 12—14, 23—15.

⁷ Beč, nacionalna biblioteka, zbirka rukopisa 8608 (100—101)

⁸ Beč, nacionalna biblioteka, zbirka rukopisa, 8608/103

⁹ Beč, nacionalna biblioteka, zbirka rukopisa, 8608/102

¹⁰ Zagreb, državni arhiv, 1712

¹¹ Beč, ratni arhiv: G I a 2

Sl. 137. — Papinska ili Leonova kula u Senju, stanje oko 1930.